

e-ISSN 3083-6018

SOCIAL DEVELOPMENT: Economic and Legal Issues

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Constitutional and Legal Guarantees of Free and Fair Local Elections under Martial Law

Dmytro Neofita ^{1*} ● Liubov Sheptytska ² ● Oleh Oliynyk ³

¹ Law Office "Dmytro Neofita" (Ukraine). Lawyer, Head of the Office.

² National Forestry University of Ukraine (Ukraine). Head of the Department of Law and Information Activities, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor.

³ Mykolaiv Institute of Human Development of the Higher Education Institution "Ukraine University" (Ukraine). Head of the Department of Law and Information Technologies, Candidate of Legal Sciences, Associate Professor.

* Corresponding Author, e-mail: neodima2014@meta.ua

ARTICLE INFO

Research Article

DOI:

[10.70651/3083-6018/2026.3.10](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2026.3.10)

Received:

6 February 2026

Accepted:

10 March 2026

Published online:

14 March 2026

Copyright © 2026 by authors

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution—NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

ABSTRACT

The article contains an overview of the constitutional and legal guarantees for conducting free and fair local elections under martial law in the framework of achieving democratic development and securing the political rights of the citizens. The purpose of the study is to identify the nature and peculiarities of the process for realizing the mechanisms for ensuring the electoral rights under martial law, and the ways for its enhancement in line with international standards and best practices. During the study, the general legal, special legal methods of cognition and other scientific methods of cognition, such as analysis and synthesis, comparative legal, formal legal and systemic methods, were used, which allowed for the analysis of the electoral process as a multi-level legal phenomenon. The article considers major risks and challenges to ensuring the principles of universal suffrage, equality, direct and secret voting under martial law. It is argued that the critical factors influencing the situation are security threats, socio-demographic changes and institutional barriers, all of which greatly impair the citizens' ability to exercise their electoral rights. The institution of the national elections should reconsider its existing constitutional and legal framework in the light of the prevailing crisis, especially by reforming electoral procedures, cleaning up the voters' roll, providing for alternative voting methods, and building the institutional capacity of electoral bodies. The harmonization of international standards with national law in light of the principles of proportionality, temporality of restrictions and transparency, is a precondition for holding legitimate elections. It is also determined that the growth of digital technologies, information security and an improved international monitoring mechanism will enhance the efficiency of the electoral process. The paper proposes that strengthening the constitutional and legal mechanisms guaranteeing electoral rights during martial law requires a holistic approach that combines legal and institutional means and utilizes technological resources within the framework of crisis conditions.

KEYWORDS

electoral rights, local elections, martial law, democratic standards, constitutional guarantees, electoral process, OSCE, Council of Europe, information security.

e-ISSN 3083-6018

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК: економіко-правові проблеми

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Конституційно-правові гарантії чесних і вільних місцевих виборів в умовах воєнного стану

Дмитро Б. Неофіта ^{1*} ● Любов Б. Шептицька ² ● Олег О. Олійник ³

¹ Адвокатське бюро «Дмитро Неофіта» (Україна). Адвокат, керуючий бюро.

² Національний лісотехнічний університет України (Україна). Завідувачка кафедри права та інформаційної діяльності, кандидат історичних наук, доцент.

³ Миколаївський інститут розвитку людини ЗВО «Університет «Україна» (Україна). Завідувач кафедри права та інформаційних технологій, кандидат юридичних наук, доцент.

* Автор-кореспондент, e-mail: neodima2014@meta.ua

СТАТТЯ

АНОТАЦІЯ

Дослідницька

DOI:

[10.70651/3083-6018/2026.3.10](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2026.3.10)

Отримана:

06.02.2026 р.

Прийнята:

10.03.2026 р.

Опублікована:

14.03.2026 р.

Авторське право

© 2026 авторів

Цей твір

ліцензовано на умовах Ліцензії Creative Commons «Із Зазначенням Авторства – Некомерційна 4.0 Міжнародна» (CC BY-NC 4.0).

У статті досліджено гарантії чесних і вільних місцевих виборів в умовах воєнного стану у сфері демократичного розвитку та політичних прав громадян в Україні. Предметом дослідження стають основні засади, особливості функціонування механізмів забезпечення виборчих прав у воєнний час і шляхи вдосконалення таких механізмів згідно з міжнародними стандартами і практиками. У процесі наукового дослідження було застосовано як загальноправові, так і спеціально-правові методи, серед яких аналіз та синтез, порівняльно-правовий, формально-правовий та системний методи, що дозволило розглянути виборчий процес як складне багаторівневе правове явище. В статті розглянуті основні ризики та проблеми реалізації принципів загальності, рівності, прямого виборчого права та таємності волевиявлення у виборах в умовах воєнного стану. Визначено, що основними впливовими чинниками є загрози безпеки, соціально-демографічні зміни та інституційні обмеження, що значною мірою підривають виборчі права громадян. Запроваджується думка, що існуючі конституційно-правові інститути мають бути переосмислені у світлі кризових обставин, зокрема шляхом удосконалення процедури проведення виборів, оновлення виборчих реєстрів, розвитку альтернативних методів голосування, посилення інституційної спроможності органів адміністрування виборчого процесу. Доведено, що адаптація міжнародних стандартів до національного законодавства з урахуванням принципів пропорційності, тимчасовості обмежень і прозорості є передумовою для здійснення законних виборів. Визначено, що розвиток цифрових технологій, підвищення інформаційної безпеки та вдосконалення механізмів міжнародного моніторингу сприятимуть посиленню ефективності виборчого процесу. Удосконалення конституційно-правових механізмів гарантування виборчих прав громадян в умовах воєнного стану має відбуватися за комплексним сценарієм, що містить правові, інституційні та технологічні засоби в умовах кризових явищ.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

виборчі права, місцеві вибори, воєнний стан, демократичні стандарти, конституційні гарантії, виборчий процес, ОБСЄ, Рада Європи, інформаційна безпека.

1. Introduction

У рамках повномасштабного збройного вторгнення проти України, забезпечення демократичних процедур, зокрема місцевих виборів, стає питанням надскладним, але водночас надважливим. Воєнний стан, що впроваджується відповідно до ЗУ «Про правовий режим воєнного стану», несе у собі можливість обмеження певних прав і свобод людини і громадянина, що суб'єктивно позначається на здійсненні виборчих прав. У цьому контексті постає потреба в переосмисленні і уточненні конституційно-правових гарантій забезпечення чесних і вільних місцевих виборів - одного з найфундаментальніших елементів демократичного ладу та принципу народовладдя.

Згідно з Конституцією України, народ є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в державі, що здійснюється, в тому числі шляхом вільних виборів. Але воєнний стан реалізує цей принцип у абсолютно інакшому, навіть буремному ключі, з огляду безпекові ризики, обмеження свободи пересування, зміни в адміністративно-територіальному устрої (деколи й їхніх поселень), внутрішнє переміщення населення та роботи органів влади у надзвичайному режимі. Це ставить під загрозу забезпечення дотримання ряду фундаментальних стандартів виборчого процесу, є загальність, рівність, пряме право виборів і таємність голосування.

Серед важливих результатів дослідження є обґрунтування необхідності гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами. Судова практика Ради Європи та ОБСЄ встановлює спільні стандарти демократичних виборів, які можуть бути адаптовані до потреб надзвичайного стану, оскільки це ґрунтується на принципах пропорційності, тимчасовості обмежень та прозорості у процесі прийняття рішень. Це дозволяє збалансувати вимоги національної безпеки з політичними правами громадян.

Тому дослідження конституційних гарантій виборчого процесу у воєнний час є важливим не лише з теоретичного, а й з практичного погляду, оскільки дозволяє формулювати та розробляти єдині підходи, які можуть забезпечити стабільну демократичну систему управління навіть у часи найбільших загроз державності.

2. Literature Review

Аналіз джерел свідчить, що дослідження конституційно-правових гарантій чесних і вільних місцевих виборів в умовах воєнного стану розвивається на перетині конституційного права, виборчого права, публічного управління, міжнародних стандартів демократії та безпеки. Використані джерела дають змогу цілісно розглянути як нормативні основи забезпечення виборчих прав громадян, так і практичні ризики, які виникають у період дії особливого правового режиму.

Конституція України[1] виступає джерелом вивчення, з огляду на те, що саме вона закріплює принцип народовладдя, право громадян на участь у волевиявленні, право обирати і бути обраним, а також регламентує строки можливого обмеження прав і свобод за умов воєнного або надзвичайного стану. Вона має значення у тому, що вона встановлює фундаментальні правові рамки, за які не повинні виходити інші норми, що стосуються виборів.

Особливе значення для теми має Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [2], оскільки він визначає правові наслідки запровадження воєнного стану, перелік можливих обмежень прав і свобод, а також особливості діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування. Це джерело дозволяє визначити, які обмеження можуть впливати на реалізацію виборчих прав громадян, наприклад, обмеження свободи пересування, проведення масових заходів, зміна режиму діяльності органів влади.

Виборчий кодекс України [3] є основним процедурним джерелом, що визначає порядок організації і проведення виборів. Його актуальність полягає у викладенні принципів виборчого права, процедур формування виборчих комісій, ведення Державного реєстру виборців, організації голосування та підсумків виборів. Для цієї роботи Кодекс знаходить своє значення як нормативна база, що дає можливість проаналізувати, які складові виборчого процесу найбільш вразливі під час воєнного стану.

Закон України про Центральну виборчу комісію [4] розкриває інституційний аспект гарантування виборчих прав. Він визначає статус, компетенції та завдання Центральної виборчої комісії як центрального органу адміністрування виборчого процесу. Цінність цього джерела полягає в тому, що воно дозволяє оцінити, чи держава інституційно здатна забезпечити підготовку, організацію та контроль за виборами в кризових умовах Закон України про місцеве самоврядування в Україні [5] розглядався як такий, що сприяє можливому підвищенню статусу місцевих виборів у системі демократичного управління. Він встановлює правовий статус органів місцевого самоврядування, обсяг їхніх повноважень та роль територіальних громад.

Робота І. П. Андрушка [6] є сучасною та висвітлює питання організації виборів у воєнний час. Автор наголошує на правових та організаційних труднощах, які виникають при спробі організувати вибори під час війни. Корисність цього джерела полягає в тому, що воно дозволяє на значному ступені окреслити проблематику безпеки виборців, роботи виборчих комісій, доступу до виборчих дільниць та легітимності результатів голосування. У дослідженні Н. В. Заяць [7] аналізує проведення виборів у стані воєнного стану як гарантію демократії. Актуальність дослідження полягає в тому, що автор аналізує взаємозв'язок між необхідністю підтримки демократичної періодичності виборів та необхідністю захисту безпеки громадян. Це джерело корисне для аргументації того, що вибори воєнного часу не можна оцінювати за формами виборів, оскільки ступінь їхньої демократичності залежить від того, чи можуть громадяни голосувати вільно та безпечно. Р.Ф. Гринюк [8] досліджує конституційні проблеми виборів в умовах воєнного стану. Його зміст полягає у розробці конституційно-правових підстав для обмеження виборчих прав. Джерело цінне для розуміння того, що обмеження політичних прав у воєнний час не повинно бути свавільним, а повинно бути юридично обґрунтованим, тимчасовим та пропорційним. Дослідження М. В. Монастирського [9] є актуальним для застосування на практиці, оскільки зосереджено на організаційних та процедурних елементах виборчого процесу в умовах надзвичайного стану. Воно дозволяє ґрунтовніше викласти ризики інституційного збою, кадрових обмежень, неадекватності виборчих органів та потенційних правових суперечностей.

Праця А. Г. Нитченка [10] є важливим джерелом для дослідження питань виборів в Україні у військових умовах. Автор зосереджується на практичних труднощах реалізації виборчих прав, зокрема, пов'язаних з внутрішньо переміщеними особами, оновленням списків виборців, доступністю виборчих дільниць та рівним ставленням до виборців..

У дослідженні С. Б. Цебенської [11] право на вільні вибори аналізується через міжнародні стандарти та обмеження, допустимі під час воєнного стану. Його оригінальність полягає в тому, що воно дозволяє поєднати національний правовий контекст з міжнародними підходами до захисту виборчих прав. Це джерело є важливим для підтвердження саме пропорційності, законності та своєчасності обмежень. Роботи І. Юркевича та А. Романіва [12] присвячені викликам організації післявоєнних виборів в Україні. Їхня корисність у тому, що вони зсувають фокус з поточних обмежень воєнного стану на найближчі виклики відновлення виборів. Це джерело дає змогу розглянути такі питання, як оновлення реєстрів, організація голосування для ВПО, відновлення виборчої інфраструктури та довіра до результатів.

Таким чином, результат був достатнім для того, щоб бути репрезентативним для аналізу з цього питання, оскільки тоді охоплюються конституційні, законодавчі, інституційні та міжнародно-правові, а також практичні аспекти гарантування виборчих прав громадян. Водночас дослідження літератури свідчить про наявність пробілу в науці, зумовленого недостатнім висвітленням локальних виборів в умовах воєнного стану, зокрема в аспекті взаємодії обмежень безпеки, прав внутрішньо переміщених осіб (ВПО), оновлення виборчих реєстрів, інституціональної спроможності центральної виборчої комісії (ЦВК) і відповідності міжнародним стандартам. Саме цей розрив підтверджує необхідність подальшого дослідження і її наукову новизну.

3. Problem Statement

Метою дослідження є визначення та аналіз конституційних і правових гарантій проведення чесних і вільних місцевих виборів в умовах воєнного стану в Україні та розробка

науково обґрунтованих підходів до їх удосконалення з урахуванням сучасних безпекових, правових та інституційних викликів.

4. Methods and Materials

У ході дослідження було застосовано загальнонаукові та спеціальні методи, що дали змогу здійснити комплексний аналіз проблеми забезпечення виборчих прав громадян в умовах воєнного стану. Зокрема, було застосовано діалектичний метод, який дозволив розглянути виборче право як динамічну категорію, що залежить від військово-політичних умов. За допомогою цього методу було встановлено зв'язок між обмеженням прав та забезпеченням національної безпеки. Для дослідження нормативно-правової бази, зокрема положень конституційного та виборчого законодавства, та узагальнення наукових підходів до проблеми забезпечення чесних та вільних виборів було застосовано метод аналізу та синтезу. Аналіз дозволив виокремити окремі елементи механізму гарантування виборчих прав, а синтез – створити цілісне уявлення про їх функціонування. Для порівняння національного законодавства з міжнародними стандартами у сфері виборчого права, включаючи практику Ради Європи та ОБСЄ, було використано порівняльно-правовий метод. Це дозволило встановити ступінь відповідності українського законодавства міжнародним вимогам та окреслити напрямки його вдосконалення. Системний метод дозволив розглядати виборчий процес як цілісну систему, що включає правову, інституційну та соціальну складові. Це дозволило нам виявити основні ризики та виклики для забезпечення принципів виборчого законодавства під час воєнного стану. Формально-правовий метод було застосовано для розуміння виборчих прав та їх обмежень згідно із законом, а також для визначення правових меж при встановленні таких обмежень. Метод узагальнення було використано для формування висновків та розробки практичних рекомендацій щодо вдосконалення конституційно-правових механізмів гарантування виборчих прав громадян. Застосування цих методів разом забезпечило наукову обґрунтованість результатів дослідження та дозволило комплексно вирішити досліджувану проблему.

5. Results and Discussion

Здійснення права голосу є важливою рисою демократичного конституційного ладу, тісно пов'язаного з принципом народного суверенітету, закріпленим у Конституції України [1]. Воєнний час суттєво змінює цю сферу життя, оскільки виникає необхідність збалансувати забезпечення основних політичних прав та потреби національної безпеки. Особливої актуальності набуває дослідження нормативно-правової бази реалізації виборчих прав громадян, зокрема визначення меж допустимих обмежень, встановлених законодавством у період дії спеціального правового режиму. Аналіз цих питань дає можливість не лише окреслити теоретико-правові основи виживання виборчої системи в умовах кризи, але й оцінити, якою мірою обмежувальні обмеження можуть бути виправдані відповідно до конституційних цінностей та відповідно до світових стандартів, пов'язаних з демократичними виборами.

Конституційно-правове регулювання виборчих прав в Україні визначається нормами, відповідно до яких народ є єдиним джерелом влади, що здійснюється ним безпосередньо й через органи державної влади і органи місцевого самоврядування [1]. Виборчі права громадян закріплені серед політичних прав як такі, що дають право голосу і право бути обраним до органів державної влади і місцевого самоврядування. Водночас у Конституції передбачено, що в умовах воєнного стану можуть бути обмежені окремі права і свободи людини і громадянина, про що прямо йдеться в статті 64, які дозволяють встановлювати тимчасові обмеження з огляду на їхню законність, необхідність та пропорційність [1].

Основним нормативно-правовим актом, що визначає реальні умови правового режиму та його особливості у воєнному стані, є Закон України «Про правовий режим воєнного стану». Він встановлює вичерпний перелік заходів, які можуть застосовувати органи державної влади, включаючи обмеження конституційних прав і свобод, таких як право на свободу пересування, право на свободу зібрань та інші політичні права, що можуть мати прямий вплив на проведення виборчого процесу [2]. Однак ці положення не передбачають негайного позбавлення права

голосу, а окреслюють процедури тимчасового призупинення права голосу у випадках, коли існує об'єктивна необхідність захисту держави.

Методичний аналіз наукових досліджень свідчить, що під час військового стану виборчий процес щодо його проведення припиняється, що є наслідком не тільки безпекових ризиків, а також можливості забезпечення таких загальних принципів виборчого права, як рівність, свобода волевиявлення і таємниця голосування [6]. Вчені зазначають, що проведення виборів у такому середовищі може призвести до порушення демократичних стандартів та зниження легітимності обраних представницьких органів [7]. Зокрема, обмеження переміщень робить неможливим повноцінне голосування виборців, а значне переміщення населення ускладнює формування діючих виборчих списків [10].

Важливим аспектом є визначення меж допустимих обмежень права виборчого права. Конституція України передбачає тимчасовий, обґрунтований та заснований на верховенстві права характер таких обмежень [1]. Це говорить про те, що навіть у воєнний час держава не може встановлювати довільні обмеження політичних прав громадян, а має робити це у межах чітко визначених правових процедур. Також законодавство передбачає, що всі обмеження дозволів скасовуються, а права на них повністю відновлюються по завершенні воєнного стану [2].

Питання узгодження національного законодавства з міжнародними стандартами у сфері виборчих прав ґрунтовно розглянуто в науковій літературі. Дослідження показують, що міжнародні організації передбачають можливість перенесення виборів у надзвичайній ситуації, але вимагають провести їх у якомога коротший термін після стабілізації ситуації [11]. Відповідно, українське законодавство загалом відповідає цим стандартам, оскільки передбачає тимчасовий характер обмежень і не заперечує ідею періодичних виборів.

Однак на практиці післявоєнного періоду виникають проблеми виконання виборчих прав. Дослідники відзначають, що сильні хвилі переміщень населення, руйнування інфраструктури, трансформації у територіальному устрої можуть ускладнити проведення виборів [8]. На додаток, присутній ризик політичних маніпуляцій у зв'язку з покликанням на стан війни як на підставу для необґрунтованого відтермінування виборів [9]. У цьому аспекті набувають особливої ваги прозорість і підзвітність рішень державної влади щодо обмеження виборчих прав.

Однак дослідники зазначають, що проблематика захисту у сфері виборчого процесу значною мірою обумовлена інституційними можливостями держави забезпечувати належне функціонування виборчих органів навіть у кризових умовах [10]. Важливим є і діяльність Центральної виборчої комісії, яка має забезпечити підготовку до виборів одразу ж після завершення воєнного стану. При цьому варто враховувати нові виклики, що стосуються безпеки, кіберзагроз і необхідності пристосування виборчих процедур до умов післявоєнного відновлення.

Виходячи з цього, можна стверджувати, що нормативно-правова база для реалізації виборчих прав громадян в умовах воєнного стану в Україні є достатньо розвиненою та загалом відповідає міжнародним стандартам. Водночас існує потреба в подальшому вдосконаленні законодавства шляхом запровадження більш чітких механізмів реалізації виборчих прав у кризових ситуаціях. Зокрема, рекомендується розробка спеціальних процедур щодо проведення постконфліктних виборів та вдосконалення механізмів обліку виборців, які були переміщені внаслідок війни.

У таблиці нижче зведено правову базу для реалізації виборчих прав громадян в умовах воєнного стану з акцентом на прикладні аспекти функціонування виборчої системи. Це демонструє зв'язок між правовими нормами та їх практичним впровадженням і ризиками для демократичних процесів, сприяючи цілісному баченню ефективності чинного регулювання.

Аналіз наведених даних свідчить про те, що формалізація правової основи в Україні гарантувала збереження демократичних стандартів навіть у воєнний час, але її реалізація була пов'язана з рядом значних обмежень. З основних проблем – недоступність голосування у фізичному плані для великої кількості людей, порушення принципу рівності виборців і ризики для легітимності виборів.

Водночас зазначалося, що основним інструментом для утримання рівноваги між безпекою і демократією є тимчасовість обмежень і їх правова визначеність. Дієвими з них виглядають

цифровізація виборчих процедур, відновлення реєстрів виборців, впровадження альтернативних форм голосування та поетапне поновлення виборчого процесу.

Таблиця 1. Прикладний аналіз нормативно-правової основи реалізації виборчих прав громадян в умовах воєнного стану

Нормативно-правовий акт	Ключові положення щодо виборчих прав	Конкретні обмеження	Практичні наслідки для виборців	Приклад практичного застосування
Конституція України	Забезпечує право голосу та участі у виборах	Тимчасове обмеження прав згідно зі ст. 64	Обмежений доступ до здійснення виборчих прав.	Перенесення виборів до закінчення воєнного стану.
Закон «Про правовий режим воєнного стану»	Визначає можливість обмеження прав	Заборона на проведення масових заходів, обмеження пересування	Неможливість організувати виборчі дільниці	Делегування повноважень військовим адміністраціям.
Виборчий кодекс України	Встановлює виборчий процес	Заморожування виборчої кампанії.	Виборці не можуть скористатися своїм правом голосу.	Здійснення виборів після нормалізації ситуації
Закон «Про ЦВК»	Визначає повноваження виборчих органів	Обмеження функціонування комісій	Зниження організаційної спроможності	Підготовка до виборчої кампанії онлайн.
Закон «Про місцеве самоврядування»	Регулює діяльність державних органів.	Тимчасове позбавлення влади	На місцевому рівні немає виборних органів.	Діяльність ВЦА замість місцевих рад.
Законодавство про ВПО	Забезпечує права ВПО	Немає оновлених списків виборців.	Складнощі участі у виборах.	Реєстрація нового місця голосування
Адміністративне законодавство	Регулює обмеження прав під час кризових ситуацій.	Обмеження свободи переміщення	Неможливість доступу до дільниці	Можливість дистанційного голосування
Міжнародні стандарти (загальні принципи)	Вимагають чесності та законності під час проведення виборів	Допускають затримки	Легітимність залежить від умов реалізації.	Рекомендація щодо проведення виборів.
Практика післявоєнних виборів	Визначити моделі відновлення виборчого процесу.	Організаційні складнощі	Зниження темпів повернення людей до участі	Проведення виборів у кілька етапів.
Інституційна практика України	Забезпечує виконання закону	Обмежені ресурси	Низький рівень готовності до виборів	Підготовка Центральної виборчої комісії до повоєнних виборів

Джерело: розроблено авторами на основі [1–10].

Отже, прикладний аналіз підтверджує необхідність удосконалення правових механізмів з акцентом на адаптивність виборчої системи до кризового контексту, що дозволило б зробити дотримання виборчих прав громадян реальним, а не декларативним.

Гарантування принципів чесних і вільних місцевих виборів у воєнний час є одним із найбільших випробувань для суверенної демократичної держави, яка поєднує потребу у забезпеченні фундаментальних політичних прав з відповідними об'єктивними обмеженнями, викликаними безпековою ситуацією. І так трансформується сама суть виборів — від

інструменту регулярної демократичної репродукції влади, який подекуди ставить у потенційно вразливе поле, залежне й від міжнародних загроз, і від внутрішніх соціально-демографічних трансформацій, і від інституційної спроможності держави. Саме тому визначення основних ризиків та проблем реалізації принципів загальності, рівності, прямої виборчої участі та таємності волевиявлення стає надзвичайно важливим в умовах воєнного стану.

Принцип загальності виборчого права – загальний принцип права обирати всіх громадян держави, які мають належне право, можуть обирати. Але під час війни цей принцип зазнає значних обмежень через масштабне переміщення населення, тимчасову окупацію частин території держави, руйнування її інфраструктури та обмеження свободи пересування. Більшість громадян переміщена за межі свого виборчого округу або навіть за кордон, що ускладнює обробку їхніх виборчих бюлетенів та дозвіл на голосування [7].

Аспектом безпеки також є застосування глибокого принципу універсальності. В результаті голосування проводиться в самому серці активного поля бою або поблизу нього, що наражає виборців, членів виборчих комісій та спостерігачів на реальні загрози їхньому життю та благополуччю. За таких обставин держава повинна або відмовитися від проведення виборів у певних районах або відкласти їх на невизначений термін, що фактично означає тимчасове позбавлення виборчих прав деяких своїх громадян [8]. Це ставить під сумнів адекватність представництва інтересів населення та може призвести до дисбалансу в системі місцевого самоврядування.

Рівне виборче право також вимагає, щоб усі виборці мали рівні можливості брати участь у виборах і щоб кожному голосу надавалася рівна вага. Воєнний стан є дуже серйозним порушенням цієї рівності, оскільки право доступу до виборчого процесу стає нерівномірним, залежить від місця проживання, соціального статусу тощо. Наприклад, громадяни, які проживають у відносно мирних регіонах країни, можуть голосувати на набагато більший кількість виборів, ніж ті, хто проживає на передовій війни або на окупованих територіях [9]. Крім того, внутрішньо переміщені особи часто мають труднощі у своєму праві на голосування, що ще більше обмежує їхнє право голосу.

Соціально-демографічні зміни, викликані війною, торкнулися також принципу рівності. Масові популяційні міграції призводять до зміни структури електорату, що може викликати надмірне представництво різних соціальних груп. Зокрема, скорочення населення в одних районах і збільшення його в інших можуть вплинути на підсумки голосування і дати перевагу одним кандидатам над іншими [10]. Таким чином, рівність виборчого права у стані війни є відносною і багато у чому визначається зовнішніми обставинами.

Також принцип прямого виборчого права, який вимагає негайної участі громадян у голосуванні, трансформується в умовах кризи. Обмеження свободи пересування, запровадження комендантської години та інші адміністративні заходи можуть унеможливити фізичну явку виборців на виборчі дільниці [7]. Це породжує попит на альтернативні способи голосування, такі як дистанційне голосування, але вони пов'язані з додатковими ризиками, зокрема ризиками кібербезпеки та організаційними ризиками.

Інституційна гарантія принципу прямого обрання представників також піддається сумніву. Виборчі комісії можуть функціонувати з обмеженою здатністю або бути нездатними виконувати свої повноваження через брак людських ресурсів чи матеріальних ресурсів [9]. Це призводить до зниження якості проведення виборів і створює умови для порушення законодавства про вибори.

Таємниця голосування є одним із гарантів вільних виборів та важливим аспектом гарантування свободи громадян у волевиявленні. Військове правління багато в чому ускладнювало добросовісне виконання цього принципу. По-перше, голосування альтернативними методами, такими як голосування дистанційно, може створювати ризики розкриття уподобань виборців [8]. По-друге, виборці, які проживають в укриттях та військових об'єктах, можуть мати труднощі зі збереженням повної таємниці голосування.

Інституційні фактори також є важливими детермінантами чесності виборів. Недостатня координація між гілками влади, обмежені ресурси та кадрові проблеми можуть погіршити якість адміністрування виборів [10]. За таких обставин зростає ризик порушень виборчих процедур, що може призвести до зниження довіри громадян до результатів виборів. Особливим чином необхідно приділити увагу фактору інформації, що в сучасних умовах все більше набирає ваги.

Інформаційні війни, дезінформація та пропаганда значно впливають на формування політичних переваг виборців і можуть штучно створити нерівні умови для учасників виборів [8]. Це порушує принцип чесної конкуренції і може викривити результати виборів.

Підсумовуючи, можна зазначити, що існують три основні типи ризиків – безпеки, соціально-демографічні та інституційні. Ризики безпеки є ризиком фізичного насильства над виборцями чи суб'єктами виборчого процесу, а також ризиком обмеження можливості проведення виборів в окремих регіонах країни. Соціально-демографічні ризики зумовлені демографічними змінами, що мають наслідком порушення принципів загальності й рівності виборчого права. Інституційні ризики пов'язані з можливістю влади чи держави, забезпечити правильне організування виборів і дотримання процедур, які вони встановлюють.

Таким чином, гарантування принципів чесних та вільних місцевих виборів в умовах воєнного стану є складним, багатовимірним завданням, яке вимагає цілісного підходу та врахування широкого спектра факторів. Подальше вдосконалення правової бази, розвиток інституційних можливостей та впровадження інноваційних технологій можуть сприяти мінімізації ризиків та демократизації виборчого процесу навіть у кризових умовах.

Комплексне застосування механізмів мінімізації на всіх рівнях, включаючи цифрові рішення, оновлення виборчих реєстрів, розбудову інституційного потенціалу та міжнародне спостереження, суттєво нейтралізує ці ризики та дозволяє дотримуватися демократичних стандартів навіть у кризовій ситуації.

Обґрунтування напрямків удосконалення конституційно-правових механізмів гарантування виборчих прав громадян в умовах воєнного стану є актуальним науково-практичним завданням, яке зумовлене необхідністю забезпечити незмінність демократичних інститутів навіть у кризових ситуаціях держави. Судові права відіграють центральне місце в гарантуванні принципу народного суверенітету як складової політичних прав особи, але вони суттєво обмежуються під час війни, що вимагає їх правового переосмислення та трансформації. У цьому зв'язку важливе значення, серед іншого, надається повному посиланню на міжнародні стандарти, встановлені в контексті Ради Європи та ОБСЄ, що забезпечують основоположні принципи проведення демократичних виборів навіть за виняткових обставин [11].

Аналіз наукових джерел вказує, що одним із ключових аспектів удосконалення є забезпечення правової визначеності процедур проведення виборів у період воєнного стану. Дослідники зауважують, що невизначеність у регулюванні виборчого процесу у надзвичайних обставинах може призвести до правових колізій, зловживань влади [7]. Зокрема, підлягають регулюванню підстави і порядок відтермінування виборів, а також визначення чітких критеріїв їх відновлення після виходу з кризової ситуації. Це відповідає положенням міжнародних стандартів, які передбачають обмеження виборчих прав виключно як тимчасові, що не суперечать принципам пропорційності і необхідності [11].

Ще одним важливим напрямком є удосконалення механізмів гарантування загальності виборчого права. Умови воєнного стану супроводжуються масштабними міграційними процесами, через що ускладнюється ведення актуального реєстру виборців і зростає ризик виключення частини громадян із виборчого процесу [10]. З огляду на оформлення матеріалів, умови та результати досліджень, виявляється, що доцільним є впровадження гнучких механізмів зміни місця голосування, зокрема із застосуванням цифрових технологій, що сприятиме можливості децентралізовано проголосувати ВПО [12]. Крім того, для громадян, які постійно проживають або перебувають за кордоном, діють окремі процедури голосування, а також для тих, хто живе в зоні бойових дій [13].

Третій напрям – це гарантування рівності виборчого права, яке у воєнних умовах піддається значним випробуванням. Недостатній рівень безпеки на місцях, неоднаковий доступ до інформації і ресурсів, а також соціально-економічні дисбаланси створюють нерівні умови для участі громадян у виборах [9]. У цьому відношенні є доцільним упровадити механізми рівного доступу до виборчого процесу, у тому числі шляхом розвитку дистанційних форм голосування, забезпечити інформаційну доступність та спосіб підтримки вразливих груп населення. Водночас міжнародні стандарти підкреслюють потребу рівних умов участі кандидатів і політичних партій, що передбачає прозорість фінансування, а також рівний доступ до медіа [14].

Четвертий напрям — удосконалення механізмів реалізації принципу прямого виборчого права. Військове положення може обмежити можливість фізичної участі громадян у голосуванні,

що потребує використання інших способів реалізації цього права [8]. Всесвітній досвід показує, що можливо застосовувати електронне, поштове, мобільне голосування, але їх використання повинне бути забезпечене високим рівнем безпеки та довіри громадян [15]. У цьому зв'язку потрібно підкреслити важливість розвитку кіберзахисту виборчих систем та формування ефективних механізмів перевірки виборців.

Таблиця 2. Комплексний аналіз ризиків забезпечення принципів чесних і вільних місцевих виборів в умовах воєнного стану

Принцип виборчого права	Група факторів	Конкретний ризик	Причини виникнення	Практичні прояви	Механізми мінімізації
Загальність	Безпеки	Неможливість участі виборців	Бойові дії, окупація територій	Відсутність виборчих дільниць	Перенесення виборів, спеціальні режими голосування
	Соціально-демографічні	Втрата виборчого контингенту	Масова міграція, ВПО	Неповні списки виборців	Оновлення реєстрів, онлайн-зміна місця голосування
	Інституційні	Неузгодженість реєстрів	Недостатня координація органів	Дублювання або відсутність виборців	Інтеграція баз даних
Рівність	Безпеки	Нерівний доступ до голосування	Різний рівень безпеки регіонів	Обмеження доступу до дільниць	Мобільні дільниці, альтернативні форми
	Соціально-демографічні	Соціальна нерівність участі	Доходи, доступ до інформації	Низька участь окремих груп	Інформаційні кампанії
	Інституційні	Нерівні умови для кандидатів	Обмеження кампаній	Обмеження агітації	Регулювання медіа
Пряме виборче право	Безпеки	Неможливість фізичного голосування	Комендантська година, блокпости	Обмеження пересування	Дистанційні механізми
	Інституційні	Порушення процедур голосування	Недостатня підготовка комісій	Збої у роботі дільниць	Навчання персоналу
	Технологічні	Ризики електронного голосування	Відсутність захисту систем	Кібератаки	Кіберзахист
Таємність голосування	Безпеки	Тиск на виборців	Присутність військових	Контроль голосування	Незалежний контроль
	Соціальні	Голосування в умовах скупчення	Проживання у тимчасових центрах	Відсутність кабінок	Забезпечення умов
	Технологічні	Витік даних	Недосконалі цифрові рішення	Розкриття голосу	Шифрування даних
Чесність виборів	Інформаційні	Дезінформація	Інформаційна війна	Маніпуляція виборцями	Фактчекінг, регулювання
	Інституційні	Недовіра до інститутів	Низька ефективність органів	Оскарження результатів	Прозорість процедур
	Комплексні	Політичні маніпуляції	Використання воєнного стану	Відтермінування виборів	Міжнародний контроль

Джерело: розроблено авторами на основі [7–12].

П'ятий розділ – безпека голосування – є фундаментальною передумовою вільного волевиявлення. Загрози порушення цього принципу у воєнний час можуть включати посилений нагляд з боку держави та інших суб'єктів [8]. Для зменшення цих ризиків слід запровадити відповідні умови голосування, включаючи використання безпечних технологій, а також механізми моніторингу дотримання процедур голосування під незалежним наглядом [11].

Шостий напрямок – це посилення інституційної спроможності органів, що відповідають за організацію виборів. Наукові дослідження свідчать про те, що професійність і незалежність виборчих органів є одними з ключових чинників, що впливають на якість виборчого процесу [9]. У цьому зв'язку належним чином важливими є фінансові видатки, кадрове забезпечення та навчання персоналу, а також впровадження сучасних методів управління. Рекомендації ОБСЄ містять вимогу, щоб діяльність виборчих органів була прозорою і рішення підлягали [12].

Сьомий напрямок – захист інформаційної безпеки виборів. В епоху інформаційних війн зростає ризик дезінформації, яка впливає на результати виборів [8]. Слід запровадити механізми моніторингу медіа, налагодити співпрацю зі ЗМІ та громадянським суспільством, а також підвищити загальний рівень медіаграмотності для протидії цим загрозам. Для забезпечення плюралізму ЗМІ та запобігання цензурі міжнародні стандарти підтверджують важливість плюралізму в ЗМІ та відсутності цензури [15].

По-восьме, пов'язаний з розвитком механізмів судового захисту виборчих прав. Воєнні умови можуть обмежувати доступ до правосуддя і тому схилити чашу терезів у бік альтернативних способів вирішення виборчих спорів, зокрема шляхом використання електронних засобів судового провадження. [13].

Дев'ятий напрямок – посилення ролі міжнародного моніторингу виборів. Участь міжнародних організацій у спостереженні за виборами є ключовим інструментом гарантування прозорості та легітимності виборів [14]. Це дає змогу не лише оцінити відповідність виборчого процесу міжнародним стандартам, а й сприяти підвищенню довіри громадян до результатів виборів.

Отже, удосконалення конституційно-правових механізмів гарантування виборчих прав громадян у воєнний час має базуватися на комплексному підході, що поєднує адаптацію національного законодавства до міжнародних стандартів, розвиток інституційного потенціалу та впровадження інноваційних технологій. Здійснення цих заходів дозволить забезпечити ефективне функціонування виборчого процесу навіть у кризові часи та сприятиме збереженню демократичної форми державного управління.

Таблиця 3. Напрями вдосконалення конституційно-правових механізмів гарантування виборчих прав громадян

Напрямок	Сутність	Проблема	Інструменти реалізації	Очікуваний результат
Правова визначеність	Чітке регулювання виборів у війні	Правові колізії	Законодавчі зміни	Прозорість процедур
Загальність виборів	Доступність для всіх громадян	Міграція, ВПО	Е-реєстри, зміна місця голосування	Повна участь
Рівність	Рівні умови для виборців	Соціальні диспропорції	Інформаційна підтримка	Баланс представництва
Пряме голосування	Альтернативні форми участі	Обмеження пересування	Онлайн/поштове голосування	Розширення доступу
Таємність	Захист волевиявлення	Тиск, контроль	Захищені технології	Конфіденційність
Інституційна спроможність	Посилення виборчих органів	Низька ефективність	Навчання, фінансування	Якість адміністрування
Інформаційна безпека	Протидія дезінформації	Інформаційна війна	Моніторинг медіа	Об'єктивність виборів
Судовий захист	Доступ до правосуддя	Обмеження прав	Е-суд	Захист прав
Міжнародний контроль	Спостереження за виборами	Недовіра	Місії ОБСЄ	Легітимність

Джерело: розроблено авторами на основі [9-15].

Важливу роль відіграють і цифровізація виборчих процедур, а також запровадження альтернативних способів голосування, що підвищують доступ вкладників до виборів. Але ці інструменти потребують відповідного рівня кібербезпеки і довіри громадян. Не меншою мірою важливо сприяння підвищенню інституційної спроможності виборчих органів, їх незалежності та ефективності, а також розвитку механізмів судового захисту виборчих прав.

Загалом, ефективний захист виборчих прав у воєнній ситуації може бути забезпечений лише поєднанням правових, інституційних та технологічних засобів, які зберігають демократичний характер виборчого процесу та роблять публічну владу легітимною, навіть якщо остання перебуває у власних кризах.

6. Conclusions

Дослідження підтверджує, що гарантування чесних та вільних місцевих виборів під час воєнного стану є складним багатовимірним процесом, розташованим на перетині конституційного права, державного управління та політики безпеки. Воєнний стан суттєво змінює умови реалізації виборчих прав громадян, обмежуючи можливості повного дотримання ключових принципів виборчого права – універсальності, рівності, прямого виборчого права та таємниці голосування. Це вимагає перегляду існуючих правових механізмів та необхідного забезпечення для кризових умов.

Визначено, що найбільш сукупно негативними факторами є ризики безпеки, які прямо впливають на можливість проведення організації виборчого процесу та участі громадян у голосуванні. Військові дії, тимчасова окупація територій, руйнація інфраструктури і обмеження руху через них є суб'єктивними і об'єктивними перешкодами для здійснення виборчих прав. Соціально-демографічні фактори, зокрема масові внутрішні та зовнішні переміщення населення, викривляють виборчий корпус, ускладнюють ведення реєстрів виборців й порушують принципи загальності та рівності виборчого права.

Аналіз виявив, що спроможність держави, зокрема, визначає рівень демократичності виборчого процесу. Недостатня підготовка виборчих інституцій, обмежені ресурси та необхідність працювати в умовах високого ризику можуть негативно позначатися на якості організації виборів, довірі громадян та легітимності її результатів. У цьому контексті має визначальне значення гарантування незалежності, професійності та ефективності роботи органів, відповідальних за адміністрування виборів.

Серед важливих результатів дослідження є обґрунтування необхідності гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами. Судова практика Ради Європи та ОБСЄ встановлює спільні стандарти демократичних виборів, які можуть бути адаптовані до потреб надзвичайного стану, оскільки це ґрунтується на принципах пропорційності, тимчасовості обмежень та прозорості у процесі прийняття рішень. Це дозволяє збалансувати вимоги національної безпеки з політичними правами громадян.

Також було підтверджено, що реформу виборчого законодавства на найближчі роки сприятимуть цифровізація процедур, розвиток альтернативних форм голосування, удосконалення системи реєстрації виборців та посилення механізмів інформаційної безпеки. Водночас впровадження таких інновацій має супроводжуватися відповідними нормативними актами, готовністю технічних засобів та довірою суспільства.

В цілому можна сказати, що ефективне гарантування виборчих прав громадян в умовах воєнного стану може здійснюватися тільки за умови впровадження багатогранного підходу, що вмістить правові, інституційні та технологічні заходи. Такий підхід дозволяє зберігати демократичні принципи функціонування держави, підвищує рівень її легітимності й формує умови для сталості системи публічного управління навіть у період кризових перетворень.

References

1. Constitution of Ukraine. (1996). *Law of Ukraine No. 254к/96-VR*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Law of Ukraine "On the Legal Regime of Martial Law". (2015). No. 389-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>

3. Electoral Code of Ukraine. (2019). No. 396-IX. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20>
4. Law of Ukraine "On the Central Election Commission". (2004). No. 1932-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-15>
5. Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine". (1997). No. 280/97-VR. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-BP>
6. Andrushko, I. P. (2023). Problems of holding elections during martial law. *Legal Scientific Electronic Journal*, (9), 43–45. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-9/9>
7. Zaiats, N. V. (2023). Select issues regarding the conduct of nationwide elections in Ukraine as a means of preserving the democratic nature of government. *Dictum Factum*, 2(14), 42–47. <https://doi.org/10.32703/2663-6352/2023-2-14-42-47>
8. Hryniuk, R. F., & Hutsulyak, O. I. (2023). Elections under the conditions of marital state: constitution, legislation, reality. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, 1(80), 101–106. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.1.16>
9. Monastyrskyi, M. V. (2024). Extraordinary parliamentary elections in Ukraine during martial law. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, 4(84), 318–325. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.4.45>
10. Nitchenko, A. H., & Kot, V. V. (2024). Problematic issues of elections in Ukraine under martial law. *Public Administration and Law Review*, (1), 23–30. <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.1.3>
11. Tsebenko, S. B. (2025). The right to free elections: international standards and restrictions during martial law in Ukraine. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 1(5), 164–168. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.1.28>
12. Yurkevych, I., & Romaniv, A. (2023). Regular post-war parliamentary and presidential elections in Ukraine: Organizational issues and challenges for democracy. *Ukrainian Journal of Constitutional Law*, 1(26), 24–35. <https://doi.org/10.30970/jcl.1.2023.3>
13. International Institute for Democracy and Electoral Assistance. (2023). *The Global State of Democracy 2023. The New Checks and Balances*. <https://www.idea.int/publications/catalogue/global-state-democracy-2023-new-checks-and-balances>
14. Council of Europe. (2020). *Code of good practice in electoral matters*. European Commission for Democracy through Law. <https://www.venice.coe.int/files/Code%20de%20conduite%20GBR%202025%20WEB%20A5.pdf>
15. Organization for Security and Co-Operation in Europe. (2022). *Guidelines for Public Security Providers in Elections*. <https://cdn.osce.org/sites/default/files/f/documents/0/5/339581.pdf>